

Василь Габор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
vsgabor@gmail.com

УДК 070:94-055.2](477)"19"

**УКРАЇНЬСЬКА ЖІНКА У ВИРІ ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ: СПЕЦИФІКА ПУБЛІКАЦІЙ У
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ 20–30-х рр. ХХ ст.**

DOI 10.37222/2786-7552-2025-7-1

Досліджено специфіку публікацій про українську жінку у вирі Визвольних змагань 1917–1923 рр. у західноукраїнських часописах «Жінка» (1935–1939), «Жіноча Доля» (1925–1939), «Наша Мета» (1919–1920, 1922), «Нова Хата» (1925–1939), «Літопис Червоної Калини» (1929–1939), «Літературно-Науковий Додаток “Нового Часу”» (1937), «Назустріч» (1934–1938), «Календарі Червоної Калини на ... рік» (1925, 1928–1935, 1937) та ін. Мета статті – на основі публікацій міжвоєнного періоду в жіночій та суспільно-політичній періодиці проаналізувати редакційну політику щодо висвітлення героїчних постатей жінок у Визвольних змаганнях 1917–1923 рр. Для досягнення мети було виконано низку завдань: пошуки публікацій та їх аналіз; характеристика жанрів та способів подання матеріалів. У дослідженні використано такі загальнонаукові методи: описовий, системний, аналітичний. Новизна розвідки зумовлена тим, що вперше комплексно проаналізовано жанрові особливості пресових публікацій 20–30-х рр. ХХ ст. про участь української жінки у Визвольних змаганнях 1917–1923 рр.: у Першій світовій війні, Українській Центральній Раді, Директорії УНР і ЗУНР,

Українській галицькій армії й Армії УНР та партизанських загонах як безперервному ланцюгу боротьби за соборність України. До наукового обігу введено п'ятнадцять маловідомих матеріалів означеної тематики. З'ясовано, що в публікаціях домінують статті мемуарного характеру, нариси й посмертні згадки, суха фіксація імен учасниць Визвольних змагань та синтез жанрів, зокрема рецензії та інтерв'ю. Підсумовано, що у західноукраїнських виданнях 20–30-х рр. XX ст. подача матеріалу була різноманітною: публікації проілюстровані фотографіями або художніми портретами жінок; номери журналу відкривалися світлинами героїнь, а всередині містилися їхні публікації; іноді розповіді про життя і діяльність цих визначних жінок доповнювалися їхніми художніми творами чи спогадами; поряд зі списком учасниць УГА та Армії УНР могли бути вміщені художні твори авторок як ілюстрація до важких буднів жінок-воячок чи сестер-жалібниць; нерідко в журналах публікувалися виключно фотографії чи портрети учасниць Визвольних змагань без розповідей про них.

Ключові слова: українська жінка, Визвольні змагання, жінка-вояк, сестра-жалібниця, Олена Степанівна (Степанів), Українська Центральна Рада, Директорія УНР, ЗУНР.

Постановка проблеми. Участь і жертовність української жінки в сучасній російсько-українській війні спонукає нас по-новому осмислити роль української жінки в Національно-визвольних змаганнях 1917–1923 рр. через призму публікацій у західноукраїнській пресі: у Першій світовій війні – в легіоні Українських січових стрільців, у Центральній Раді, Директорії УНР і ЗУНР, Українській галицькій армії й Армії УНР та в повстанських загонах. Однак і сьогодні недостатньо дослідженою залишається роль преси у творенні героїчного образу української жінки – учасниці визвольних змагань: жінки-воячки, сестри-жалібниці, жінки-повстанки та жінки – громадської діячки.

Аналіз останніх публікацій. Серед наукових досліджень та окремих видань роль української жінки у громадському житті та визвольній боротьбі висвітлено в монографіях Марти Богачевської-Хом'як (Богачевська-Хом'як, 1995) і Мирослави Дядюк (Дядюк, 2011), історичних нарисах Романа Коваля (Коваль, 2020), статтях Тетяни Швидченко (Швидченко, 2019), Мар'яни

Байдак (Байдак, 2016), Ольги Бежук (Бежук, 2006) та ін. Зокрема, у статтях Т. Швидченко, М. Байдак та О. Бежук розглянуто питання участі жінок у воєнних діях під час Першої світової війни в легіоні Українських січових стрільців та Національно-визвольної революції 1917–1923 рр. Участь жінок у селянських повстаннях першої третини ХХ ст. відображено у працях Юрія Котляра (Котляр, 2020) та Романа Ковалю (Коваль, 2020). На сьогодні найповніше висвітлено постать хорунжої Олени Степанівни у виданні Анни Кос (Кос, 2005), а її спогади і наукова спадщина опубліковані у збірнику «Олена Степанів – Роман Дашкевич» (Сварник, Федонюк, 2009, с. 25–179) та в окремих виданнях (Степанів, 1930; 2003). У збірнику «Олена Степанів – Роман Дашкевич» вміщено також спогади Олени Степанівни про Першу світову війну і про її бойових посестер – Гандзю Дмитерко та Софію Галечко (Сварник, Федонюк, 2009, , с. 75–79).

Виклад основного матеріалу. Ще наприкінці 30-х рр. ХХ ст. в західноукраїнській пресі автори звертали увагу на необхідність збору відомостей про українських жінок, які брали активну участь у визвольних змаганнях. Зокрема, Павло Ковжун під псевдонімом Марія Паньковська 1939 р. у статті «Українська жінка в огні революції» зазначав, що з часу вибуху великої революції на Сході Європи минуло лише двадцять літ, а вже багато подій забувається, багато затирається в пам'яті, їхні учасники та свідки якимось «ліниво» збирають спогади тих днів, чим роблять величезну кривду наступним поколінням: «Ми забуваємо, не шануємо тих героїнь, що у революції, в боях за волю і під стінами тюремних мурів проливали свою кров, кров українських жінок за краще завтра Нації» (Жінка. 1939. Ч. 11/12).

Ігор Лоський також стверджував, що українська громадськість замало знає про участь українського жіноцтва по обох берегах Збруча у недавній боротьбі України за своє визволення і цілком не знає про ті сотні й тисячі скромних жіночих постатей, які «чи то в білій хустинці сестер-жалібниць, чи в розвідчій службі, чи зрештою у військовій однострою з крісом в руках боронили, а часто і гинули за волю Рідної Землі» (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934. С. 30).

Однак початки боротьби української жінки за соборність України, на нашу думку, варто розглядати з ранішого періоду –

від Першої світової війни, в якій взяли участь і представниці прекрасної статі. Їх героїчні постаті яскраво відобразила західноукраїнська преса 20–30-х рр. ХХ ст. Однак за пресовими публікаціями спостерігаємо тенденцію, що про одних жінок-воячок систематично містилися статті та спогади, а також їхні світлини, себто вони були постійно присутніми в медійному дискурсі, наприклад, як Олена Степанівна, а імена багатьох інших жінок-воячок та сестер-жалібниць трапляються лише принагідно.

Найяскравішою із жінок-воячок, яка стала своєрідним символом усього жіноцтва, що брало участь у Першій світовій війні, стала хорунжа Олена Степанівна. Витворенню її яскравого образу в пресі сприяло чимало чинників. Вже сам факт, що Олена Степанівна – перша українська жінка-офіцер, був для преси сенсацією. Тож слава про неї сягнула навіть поза межі України. Зокрема, сотник Осип Навроцький у спогадах «Олена Степанівна і скандинавські жінки» зворушено описав, як сприймали українську героїню сестрички фінського Червоного Хреста. Коли Олена Степанівна в 1916 р. поверталася з російського полону і їхала евакуаційним потягом через Фінляндію, то впродовж двох днів «облягали поїзд на кожній стації фінляндські жінки, фотографували Степанівну мільйони разів, кожна сестричка має цілий альбом з її фотографіями» (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934. С. 36). І шведські сестрички Червоного Хреста розпитували О. Навроцького про Олену Степанівну та показували йому альбом зі світлинами української хорунжої і просили розповісти про неї (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934. С. 33–44).

Спричинилася до своєї популярності й сама Олена Степанівна як спогадами «На передодні великих подій» (Львів, 1930), так і ґрунтовними публікаціями у пресі. Зокрема, вона опублікувала цікаві статті «Жінка-вояк» (Назустріч. 1934. Ч. 12. 15 черв.) та «Гандзя Дмитерко» (Нова Хата. 1932. Ч. 11. Листоп.), а в «Календарі “Червоної Калини” на 1935 рік» – свої прозові твори п. н. «З воєнних усмішок». Її спогади і журнальні публікації засвідчили високий інтелект авторки, її чітку громадянську позицію та україноцентричний світогляд. Уже те, що Олена Степанівна без вагання пішла на війну, щоб «сповняти свій

обов'язок», було важливим чином юної дівчини і викликало захоплення читачів (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.).

У журнальних статтях Олена Степанівна розмірковувала також про долю жінки-воячки та своїх бойових посестер. Це надзвичайно вдало відобразила Ірина Вільде в публікації «Олена Степанів колись і тепер» (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.). Зазначимо, що сама публікація Ірини Вільде поєднала в собі два жанри: рецензію та інтерв'ю. Спочатку авторка стисло охарактеризувала спогади Олени Степанівни п. н. «На передодні великих подій», а потім взяла в неї інтерв'ю, щоб з'ясувати, як вона оцінює участь жіноцтва у війні з двадцятилітньої віддалі. Насправді Олена Степанівна не була прихильницею масової участі жіноцтва у війську й рішуче виступала проти цього, а вирішила піти на війну, як і інші жінки, вважаючи це за щось священне (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.).

На основі споминів Олени Степанівни та інтерв'ю з нею Ірина Вільде надзвичайно колоритно змалювала не лише зовнішній, а й психологічний і «духовий автопортрет» героїні. Вони писала: «Всі ми знаємо її з безчисленних дорогих стрілецьких світлин. Декотрі з них вросли нам так у пам'ять, що при самім звуці цього прізвища виринає в нашій уяві вирізок краєвиду Маківки й хорунжий Олена Степанів між стрільцями. Недавня виставка стрілецьких пам'яток, що обвандрувала всі щоважніші осередки нашого краю, познайомила наш ширший загал із прегарним портретом цієї жінки-вояки, кисти відомого Куриласа» (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.). Тут доречно зазначити, що популярності Олени Степанівни, жінки вродливої і фотогенічної, сприяло й те, що на сторінках західноукраїнської преси 20–30-х рр. ХХ ст. та «Календарів “Червоної Калини” на ... рік» часто друкувалися її світлини та портрет роботи Осипа Куриласа. Так, її світлина в українському народному вбранні була вміщена на першій сторінці «Нової Хати» (1932. Ч. 11. Листоп.), а в однострої та в полтавському вбранні – у часописі «Назустріч» (відповідно: 1934. Ч. 12; 1934. Ч. 24).

Портрет Олени Степанівни – хорунжої в однострої і з рушницею в руках – пензля О. Куриласа був надрукований також у «Новій Хаті» (1935. Ч. 1. 1 січ.) та в часописі «Назустріч» (1937. Ч. 2). Ірина Вільде навіть згадує цю картину в своїй оригінальній

рецензії-інтерв'ю «Олена Степанів колись і тепер»: «Ті самі бистрі, що на портреті Куриласа, очі трошечки наче б глумливо зустрічають оце моє питання» про участь жінок у війні (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.).

Світлини Олени Степанівни були вміщені й на сторінках «Календарів “Червоної Калини” на ... рік» (1930, 1932, 1934, 1937). Ними були проілюстровані також спогади Осипа Навроцького. Так, українська хорунжа у військовому однострої зафіксована в лікарні в Гапаранді на пограниччі між Швецією та Фінляндією, з інвалідами та сестрами фінського Червоного Хреста перед будівлею лікарні, а також зі старшинами шведської армії та сестричками шведського Червоного Хреста перед санітарним поїздом на граничній станції Торнео (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934).

Свою чергою світлинами самої авторки та її посестер – «Хорунжий УСС Софія Галечко», «Стрілець УСС Анна Дмитерківна» та «Десятник УСС П. Михайлишин» – була проілюстрована стаття Олени Степанівни «Жінка-вояк» (Назустріч. 1934. Ч. 12. 15 черв.). А публікацію Ірини Вільде «Олена Степанів колись і тепер» доповнювала світлина української героїні у військовій формі (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.).

Усі ці складові спричинилися до витворення у західноукраїнській пресі 20–30-х рр. XX ст. яскравого образу Олени Степанівни – першої української жінки-офіцера. Однак, на відміну від неї, про інших відомих жінок-воячок, сестер-жалібниць та жінок, які брали участь в Українській Центральній Раді, Директорії УНР і ЗО УНР, Українській галицькій армії й Армії УНР та партизанських загонах, знаходимо у західноукраїнській пресі означеного періоду значно менше відомостей. Можливо, це пов'язано з тим, про що свого часу писала Наталена Королева під псевдонімом Н. Чужа у статті «Жінка-вояк» (Нова Хата. 1937. Ч. 2. 15 січ.). У ній письменниця розповідала виключно про жінок-воячок інших народів, мотивувала це тим, що «ясна чинність Українських Січовичок відома кожному, то ж нема нащо повторювати їм хвалу в журнальних статтях». Однак наприкінці статті Наталена Королева зізналася, що й сама як сестра-жалібниця брала участь у Визвольних змаганнях. Вона зазначала, що «чимало жінок і з Великої України, почавши бодай

з Медведівської Попівни, радо бралися за зброю, і в великій війні, і у визвольній боротьбі, і як активні борці, і як сестри-жалібниці. Часом навіть було тяжко розмежувати функції, й рука, яка щойно тримала перев'язку, раптом хапалася за нагана, як бувало й з цією, що написала ці рядки» (Нова Хата. 1937. Ч. 2. 15 січ.).

Як ми вже зазначали, про своїх бойових посестер постійно намагалася розповідати й Олена Степанівна. Зокрема, у статті «Гандзя Дмитерко» вона так змалювала хорунжу-посестру: «Дитина свідомого села Підберезець – чорнява, темноволоса, темноока; щира, прямолінійна, без застережень віддана справі, розуміла життя інстинктивно і не манила себе рожевими забаганками; любила свій народ і бажала своїми руками піднести камінь під фундаменти власної держави» (Нова Хата. 1932. Ч. 11. Листоп.).

Своєю чергою, Гандзя Дмитерко в уривку зі щоденника п. н. «Під Лисовичами» згадує Олену Степанівну, з якою служила в третій роті і яка разом з іншими січовими стрільцями потрапила в полон під Лисовичами (Нова Хата. 1934. Ч. 11. Листоп.). Спогади Гандзі Дмитерко цікаві ще й тим, що засвічують, яку рутинну роботу доводилося виконувати жінкам-воячкам зі своїми побратимами. Вона описує епізод, як її третя рота несла з Болехова «дротяні кізли (перешкоди)». Мала вийти о 9-й год. ввечері, а о 12-й, а найпізніше о 1-й год., повинна була вже повернутися: «До Болехова зайшли ми досить скоро, бо впорожні, – писала Гандзя Дмитерко, – та назад з тягарем трудніша справа. Кізли були довгі на яких 5–6 метрів й важкі, ми несли щось 20, так що майже не було нас на зміну, й ми мусіли часто відпочивати. ... Кізли ставали щораз тяжчі й ми ледви поспіли десь на четверту вдосвіта» (Нова Хата. 1934. Ч. 11. Листоп.). Ось яку негероїчну справу виконувала січовичка разом із побратимами, однак принесли вони «дротяні кізли» вже запізно, бо почався московський наступ «під ослоною мряки», і Гандзя Дмитерко дивом не потрапила в полон.

Значно менше відомостей у пресі нам вдалося виявити про хорунжу Софію Галечко (Галечко). Її коротку біографію та підготований з її рукописів спомин «Третя чета» опублікував на сторінках журналу «Літопис Червоної Калини» Микола Угрин-Безгрішний п. н. «Софія Галечко. Хорунж. У.С.С.» (1931. Ч. 5. Трав.). На титульній сторінці цього ж числа містилася її

фотографія. Про Софію Галечко згадувала й Олена Степанівна в публікації Ірини Вільде «Олена Степанів колись і тепер». На думку Олени Степанівни, на трагічну смерть Софії Галечко вплинуло те, що вона «не хотіла рятуватись, випадково впавши в ріку», бо мала хворі очі і не мала нікого з близьких, до кого могла б якось «прилучити своє існування». Найближча її родина була польськими патріотами, і з нею вона повністю розірвала зв'язок, а її наречений загинув на війні, тож втратила сенс життя, тобто «не мала, що почати з собою» (Жіноча Доля. 1939. Ч. 9/10. 1–15 трав.).

Іноді західноукраїнські часописи означеного періоду містили тільки світлини жінок-воячок. Так, редакція «Нової Хати», повідомляючи читачів про вихід «Першої української енциклопедії», проілюструвала замітку світлинами двох українських стрількинь – Гандзі Дмитерко і Софії Галечко (1931. Ч. 6. Черв.).

На жаль, нам не вдалося відшукати жодних відомостей у західноукраїнській пресі 20–30-х рр. ХХ ст. про ще одну хорунжу УСС – галичанку Ольгу Підвисоцьку. Вона брала участь у Чортківській офензиві, а в липні 1919 р. у складі УГА перейшла у Наддніпрянську Україну. Перебувала у Кам'янці-Подільському і Вінниці, а після поразки Національно-визвольних змагань залишилася з сім'єю у радянській Україні та була репресована. Ймовірно, журналісти західноукраїнських видань свідомо не писали про неї, щоб не наражати на небезпеку.

Витворений у західноукраїнській пресі 20–30-х рр. ХХ ст. героїчний образ жінок-воячок – січових стрількинь – став прикладом для інших українських жінок у подальшій боротьбі за вільну Україну. Особливо цікавим питанням у цьому плані є участь жінок у діяльності Української Центральної Ради та Директорії УНР. У західноукраїнській пресі означеного періоду нам вдалося виявити декілька цікавих публікацій цієї тематики. Зокрема, Зінаїда Мірна опублікувала в 1937 р. на сторінках часопису «Жінка» статтю «Праця жіноцтва в Українській Центральній Раді» (1937. Ч. 10. 15 трав.). Авторка згадувала, що в УЦР працювало лише одинадцять жінок, і перераховувала їх прізвища в алфавітній послідовності: Марія Грушевська, Ольга Грушевська, [К.] Любинська, Зінаїда Мірна, Нечаївська,

Валерія О'Коннор-Вілінська, Олександра Пашенко, Софія Русова, Людмила Старицька-Черняхівська. Щоправда, решти прізвиськ вона не пам'ятала, але зазначала, що Л. Старицька-Черняхівська і З. Мірна ввійшли до складу Малої Ради, себто Виконавчого комітету Центральної Ради. П. Ковжун у статті «Українська жінка в огні революції» відзначав, що у складі Центральної Ради було п'ять жінок, і додавав, що ввійшли вони до Ради зовсім не тому, що вони жінки, а тому, «що вони заслужені діячки, такі самі, як і мужчины» (Жінка. 1939. Ч. 11/12. Черв. Підп.: Марія Пеньковська).

З. Мірна детально висвітлила працю жінок у Центральній Раді. Засідання часто тривали за північ, без перерви та відпочинку. Та особливим завданням жінок у Центральній Раді була праця організаційного характеру, зокрема підготовка до скликання Всеукраїнського національного конгресу та проведення «Дня Національного Фонду», у яких важливу роль відігравали саме жінки. Так, комітет «Дня Національного Фонду» очолила Л. Старицька-Черняхівська, вона ж написала відозву до громадянства із закликом жертвувати на національні потреби односторонній заробіток; за організацію вистав і відчитів у театрах відповідали Л. Старицька-Черняхівська, В. О'Коннор-Вілінська та Марія Старицька. Жінки проводили збірку коштів навіть на вулицях та від продажу українських книжок (останньою акцією успішно займалася письменниця Любов Яновська).

Ідея українського відродження охоплювала широкі народні маси, зазначала З. Мірна, і народ радо відгукувався на заклик своїми пожертвами, розміри пожертв окремих осіб доходили до 1000 рублів, а найбільші надходили від земств України, матеріальна допомога яких засвідчувала про їх визнання Центральної Ради.

Згадуючи ту колосальну роботу, яку українські жінки провели в Центральній Раді, З. Мірна зізнавалася, що так інтенсивно і до самозабуття працювати, як вони працювали, можна тільки раз у житті. «І хоча не дала та праця тих результатів, яких ми від неї чекали, не привела до закріплення нашої державности, – констатувала авторка споминів, – але була вона потрібна для Батьківщини так само, як потрібна для відновлення нашої державности праця наступних поколінь» (Жінка. 1937. Ч. 10. 15 трав.).

Членом Центральної Ради була також Софія Русова. Як довідуємося з її спогадів п. н. «З великих днів», опублікованих у «Новій Хаті» (1936. Ч. 10. 15 трав.), вона була серед тих членів Цетральної Ради, які негативно сприйняли прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського, і на одному із засідань, організованому Національною Радою під проводом В. Винниченка, виступила з промовою проти співпраці з гетьманським урядом і за підтримку С. Петлюри на чолі повстання.

Однак особливо детально розповіла Софія Русова про свою працю в секретаріаті Міністерства освіти під керівництвом генерального секретаря освіти Івана Стешенка та у відділі дошкільного виховання і позашкільної освіти, який вона очолювала. Українці з великим ентузіазмом зустрічали зміни в освіті та українізацію всього державного устрою, зазначала Софія Русова у спогадах «Двадцять літ тому», опублікованих у часописі «Нова Хата» (1937. Ч. 8. 15 квіт.). «В тому самому Катеринославі, де я тринадцять місяців сиділа в тюрмі за якусь українську книжку, – згадувала Софія Русова, – тепер я вільно з доручення державної влади читала по-українськи заклик до українських шкіл – “згори до низу”. Чудодійний переворот!» (Нова Хата. 1937. Ч. 8. 15 квіт.). Свої спогади Софія Русова підсумовувала такими словами: «Взагалі цей нестримний гін до освіти, що його виявило тогочасне українське населення, може нас найкраще переконати про важний обов’язок, що тяжить на нас, – дати народові якнайкращу, правдиву, реальну освіту. Не голосні промови різних партій, не голосні памфлети різних політичних напрямків, а освіта загальна і професійна показалися тоді конечними. Ось чому навчив нас перш за все славетний 1917 рік серед усього хаосу, захоплення, помилок і короткої свободи» (Нова Хата. 1937. Ч. 8. 15 квіт.).

Участь українських жінок у Центральній Раді стисло висвітлена також у статті Хариті Кононенко «Жінки Великої України», опублікованій у «Новій Хаті» (1937. Ч. 8. 15 квіт.). Зокрема, вона писала, що революція 1917 року захопила у свій вир й українське жіноцтво, і вже на перших засіданнях Центральної Ради жінки в усьому брали активну участь як рівноправні члени. «Жінок можна було в ті часи зустрінути скрізь і на всяких становищах, – зазначала Харитя Кононенко. – Найріжнородніші

комітети, уряди, самоврядні органи були заповнені жінками, а коли повстали секретаріати, а згодом і міністерства, жінки відразу ввійшли в склад їх, чи як уряднички на вищих і нижчих становищах, чи як керівнички окремих департаментів та відділів (С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, М. Старицька, В. О'Коннор-Вілінська та ін.). Працювали з захопленням, вкладаючи в ту роботу всю душу, сили й уміння». Харитя Кононенко підкреслила також, що коли в Києві було створено комітет «Національного Фонду» для збору коштів для молодії державної скарбниці, то найвідповідальніше завдання доручили жінці – Зінаїді Мірній (Нова Хата. 1937. Ч. 8. 15 квіт.).

На відміну від Центральної Ради, у керівних органах ЗУНРу не було представлено жодної жінки. Редакція часопису робітничого жіноцтва «Наша Мета» опублікувала замітку п. н. «Чому українські жінки не мають представництва в Національній Раді?» (1919. Ч. 1. 1 лют.). «Отсе болюче питання стає перед кожною з нас, дратує нас і пригноблює, а відповіді на нього найти не вміємо», – зазначала редакція часопису.

Від 19 жовтня 1918 р., вела далі мову редакція, згідно з конституантою, українські жінки стали рівноправними громадянками УНР, і цю політичну рівноправність обох статей підтвердили тимчасові основні закони нашої держави, ухвалені 13 листопада 1918 р. Українською Національною Радою. Так усе виглядає теоретично, але не на практиці, стверджувала редакція «Нашої Меті». Три тижні засідав у Львові тимчасовий парламент – Українська Національна Рада, але... без жінок. Минали три місяці, відколи народ взяв владу у свої руки, а в Національній Раді, яка час від часу збиралася у Станіславові, представниць жіноцтва і далі не було (Наша Мета. 1919. Ч. 1. 1 лют.). На думку Мілени Рудницької, українське жіноцтво зустріло українську конституанту про рівноправність непідготовленим. Зокрема, у статті «Львівське жіноцтво під час падолистого перевороту», опублікованій у «Нашій Меті»¹ 1919 р. (Ч. 22. 23 листоп.; Ч. 23. 30 листоп.), авторка зазначала, що ця постанова не була

¹ Стаття Мілени Рудницької-Лисяк «Львівське жіноцтво під час падолистого перевороту» у «Нашій Меті» – це републікація з віденського часопису «Український Прапор», органу Диктатури ЗУНР та Уряду преси і пропаганди.

результатом організаційних змагань жінок, а впала на них без їхніх заслуг, «неначе спілий овоч з дерева».

Однак саме день історичного перевороту 1 листопада 1918 р. «вирвав» українських жінок із просоння і поставив перед ними важливі завдання й обов'язки «при будові нашої держави», вважала Мілена Рудницька. Жінки рвалися до праці. Вони ходили від одного уряду до іншого, але «всюди зустрічалися з відмовою». Мілена Рудницька писала: «В цей мент, коли кожда свідома українська людина у Львові повинна була числитися на вагу золота, а вже прямо неопінену вартість мав кождий інтелігент, – нашого жіноцтва ніхто не закликав до праці, ніхто його не заохотив, навпаки ми мусіли добувати собі право на працю, хоча на основі законів ми були вже буцімто рівноправними з мущинами горожанками...» (Наша Мета. 1919. Ч. 22. 23 листоп.).

Коли авторка дізналася, що у військовій кухні Народного Дому потребують допомоги, вона негайно зголосилася, хоча й не мала жодного досвіду й хисту до цієї праці. В кухні «Народного Дому» авторка статті зустріла багато знайомих (гімназисток й студенток університету, вчительок й урядничок, молодих панночок і старших пань), які жертовно працювали до 22 листопада 1918 р. Щоправда, кухонна праця не приносила повного задоволення, зізнавалася Мілена Рудницька, адже українські жінки прагнули в ту історичну хвилю долучитися до важливішої «хосенної» праці, а не «легкодушно марнувати свої нечисленні дорогоцінні сили». Однак «провідники нашого державного апарату і військові команданти не хотіли поза куховарством признати жінкам ніякого іншого поля праці», – зазначала авторка і наводила приклади з ворожого табору. «Коли українці марнували з непростимою байдужністю дрібку своїх львівських сил, поляки переводили горячково мобілізацію своїх», себто не лише використали чоловічий резерв, а й не погордували жінками й дітьми. Авторка з болем згадувала, що 23 листопада 1918 р. вулиці Львова зароїлися від жіночих постатей в одностроях ворожого війська, а коли її вели «на переслухання до польської полевої жандармерії», то вона на кожному кроці стрічала легіоністок, «які взяли на себе мундір і кріс не для фантазії чи з хворої амбіції, а таки справді з гарячого патріотизму».

«Чи українське жіноцтво менше свідоме раціонально і менше патріотичне від польських жінок?» – запитувала Мілена Рудницька і намагалася відповісти на запитання, якою була причина й чия була вина в тому, що роль українського жіноцтва в листопада 1918 р. була недостатньою. «Причини і вина була в нас самих, себто в жінках», – констатувала авторка статті і вважала, якщо б українські жінки були об'єднані в жіночій організації, тоді б керманічі держави змушені були зважати на прагнення жінок брати активнішу участь у боротьбі за визволення рідної землі (Наша Мета. 1919. Ч. 22. 23 листоп.).

«Ще скромніша, а правду кажучи, ніяка – наша співучасть в суспільно-політичних ділах, – зазначала далі Мілена Рудницька. – Факт цей легко пояснити тим, що досі жінки були виключені від політичного життя й тому не вміли покористуватися призначеною рівноправністю». Однак, на думку авторки, це аж ніяк не виправдовує жінок, що Національна Рада засідала у Львові рівно три тижні, а вони «не зажадали допущення до цього найвищого законодавчого тіла наших представниць, до чого мали право на підставі ухвали, Української Конституанти і основних державних законів» (Наша Мета. 1919. Ч. 23. 30 листоп.).

У західноукраїнській пресі 20–30-х рр. ХХ ст. нам вдалося виявити декілька публікацій про участь українського жіноцтва в розбудові власної держави, коли уряди УНР і ЗУНР перебували в Кам'янці-Подільському впродовж 1919–1921 рр. Зокрема, на сторінках «Літературно-Наукового Додатка “Нового Часу”» (1937. Ч. 3. 1 листоп.) опублікувала цікаві спомини Блянка Баранова п. н. «Українське жіноцтво і наші Визвольні Змагання». За словами авторки, галицьке жіноцтво в Кам'янці-Подільському взяло на себе ініціативу «до організування жіночої праці для добра і потреб молодой Української Держави», і 13 серпня 1919 р. за почином самої авторки як члена Головного відділу «Союзу Українок» у Львові і при допомозі кількох жінок з Великої України, зокрема І. Одрини, дружини тодішнього міністра здоров'я УНР, та буковинки Марії (з Пісецьких) Струтинської, заснували в Кам'янці-Подільському товариство «Союз Українок». Даючи таку назву товариству, засновниці мали на меті залучити все українське жіноцтво по цей і той бік Збруча до спільної праці – «будівлі української державности». Це стало «новим

етапом у розвою українського жіноцтва», зазначала Блянка Баранова, бо вперше однією ідеєю були об'єднані жінки Галичини, Буковини й Великої України. Сприяло цьому й те, що прийняті закони молодой Української Держави зрівняли жінок з чоловіками в усіх ділянках громадянського й політичного життя.

Уже сам факт заснування нової організації українського жіноцтва «Союз Українок» у Кам'янці-Подільському з великою прихильністю зустріли громадськість та уряди УНР і ЗУНР. Головою «Союзу Українок» обрано Блянку Баранову, а секретаркою – Паладійчук, згодом – Марію Терлецьку. «Організаційно-громадянську секцію» вела голова Союзу, «Секцію допомоги хворим і раненим козакам» – Юринець і Оксана Бірецька, «Секцію робітничо-промисловою» – І. Одрина, «Культурно-освітню» – знана письменниця Л. Черняхівська-Старицька і С. Русова, а «Мистецьку» – Марія Грінченко.

Одним із перших і найпекучіших завдань «Союзу Українок» була допомога хворим і пораненим козакам. Жінки закупували за власні кошти харчі для хворих вояків і розносили їх по шпиталях. За погодженням із Міністерством військових справ «Союз Українок» заснував також швейну майстерню для пошиття військової білизни. Її члени працювали безоплатно і щотижня висилали на фронт понад 1000 комплектів білизни. Між працюючими були й дружина Симона Петлюри та інші відомі жінки.

Блянка Баранова детально висвітлила у спогадах й іншу діяльність «Союзу Українок» у Кам'янці-Подільському: заснування «Приюту для виздоровців-козаків» та «Чайної для біженців і ранених козаків», а також організацію місії Червоного Хреста до Польщі з метою полегшення долі нашим інтернованим і арештованим у таборах. До складу місії ввійшли Л. Старицька-Черняхівська, д-р Мирон Вітошинський, С. Русова і проф. Олександр Черняхівський. «Ця місія була доволі небезпечною, – зазначала авторка споминів, – бо один із її членів, д-р Вітошинський, під час поїздки по таборах захворів на тиф і помер» (Літературно-Науковий Додаток «Нового Часу». 1937. Ч. 3. 1 листоп.).

У спогадах Блянки Баранової відображена також роль «Союзу Українок» у налагодженні тісніших взаємовідносин між

урядами УНР і ЗУНР. Вона писала: «Коли важке становище на фронті і внутрішні непорозуміння між обома урядами (УНР і ЗУНР) викликали дисонанси, тоді “Союз Українок” намагався “налаштувати” ці взаємовідносини й влаштував офіційні вечори з відповідними рефератами, в присутності представників обох урядів. Зокрема, у жовтні 1919 р. на такому вечорі-нараді в присутності представників уряду УНР і президента Є. Петрушевича виголосили доповіді Л. Черняхівська-Старицька, Б. Баранова, прем’єр-міністр І. Мазепа, генерал Армії УНР В. Петрів, член Директорії Ф. Швець та інші.

На думку Блянки Баранової, «Союз Українок» став вогнищем, довкола якого згуртувалося все інтелігентне жіноцтво, а своєю позитивною роботою здобуло собі велику пошану й довір’я Директорії УНР, ЗУНРу, міністерств та військової влади. Вона відзначала, що окремі міністерства не брали на роботу жінок-урядовців без попередньої рекомендації («поручення») від «Союзу Українок» (Літературно-Науковий Додаток «Нового Часу». 1937. Ч. 3. 1 листоп.).

На сторінках західноукраїнської преси 20–30-х рр. ХХ ст. містилися також статті про участь українських жінок у Визвольних змаганнях у ролі сестер-жалібниць. Як зазначав П. Ковжун у статті «Українська жінка в огні революції», «зовсім окреме місце, незвичайно важне для участі української жінки у визвольній боротьбі – це медичний жіночий персонал», і додавав, що в усіх українських частинах були лікарки, фельдшериці, сестри-жалібниці і дуже багато з них «поклали своє жертвенне життя від тифу у 1919 році» (Жінка. 1939. Ч. 11/12. Черв. Підп.: Марія Пеньковська).

Нам вдалося виявити декілька споминів та списків сестер-жалібниць, які померли від плямистого тифу. Зокрема, колишня санітарна хорунжа УГА Ірина Шмігельська-Климкевич опублікувала на сторінках львівського часопису «Жінка» статтю «Вірна служба» (1936. Ч. 21/22. Листоп.), а на сторінках коломийської «Жіночої Долі» – «Список померлих жінок, членів УГА» (1937. Ч. 20/21. 15 жовт. – 1 листоп.). У першій публікації Ірина Шмігельська-Климкевич зазначала, що під час Визвольних змагань найбільше жінок працювало в польових лічницях, військових канцеляріях, кухнях, обозах і розвідчих відділах.

«Деякі полягли, декого замучено, – констатувала авторка, – а вже найбільше померло від заразливих недуг, особливо тифу й червінки. З тих, що попали у більшовицький полон, і слід загинув» (Жінка. 1936. Ч. 21/22. Листоп.). У цій публікації Ірина Шмігельська-Климкевич помістила список 35 жінок, членів УГА, які працювали вістунками, сестрами-жалібницями та в різних канцеляріях УГА. Зокрема, серед сестер-жалібниць були Марія Махницька-Янова, Стефанія Лебедович, Марія Сенежакова, Марія Фединська-Білозор, Анна Терчинська, Катря Петруняк, Гільда Мюллер (Müller), Гертруда Нізе (Niese), Марія Дзуль, Катерина Миськів-Коваль, Анна Інгорук, Савина Цукерберг, Осипа Стрілецька, Марія Матейко, Марія Віхер Міці Лянценберг з Леобен, сестра Домінія, монахиня Чину СС Василянок, сестра Килистина, монахиня Чину СС Василянок, Іванна Сенишин, Марія Пашко-Рибакова, Софія Ступницька (Жінка. 1936. Ч. 21/22. Листоп.). Більшість із цих сестер-жалібниць померла від плямистого тифу та інших хворіб у Вінниці, Жмеринці і Могилеві.

В іншій публікації Ірини Шмігельської-Климкевич п. н. «Список померлих жінок, членів УГА» містився тільки сухий перелік сестер-жалібниць Польової лічниці 1-го корпусу УГА, які померли від тифу та інших захворювань (Жіноча Доля. 1937. Ч. 20/21. 15 жовт. – 1 листоп.). Цей список повторює перелік імен, опублікованих на сторінках часопису «Жінка», але в обох списках авторка згадує Софію Ступницьку, сестру-жалібницю 2-го корпусу УГА, яка застрілилася вдома після розформування УГА (Жінка. 1936. Ч. 21/22. Листоп.; Жіноча Доля. Коломия, 1937. Ч. 20/21. 15 жовт. – 1 листоп.).

До списку померлих жінок, членів УГА, Ірина Шмігельська-Климкевич помістила в «Жіночій Долі» романтичне оповідання «Полум'я», присвячене сестрам-жалібницям Стрийської польової лічниці УГА (1937. Ч. 20/21. 15 жовт. – 1 листоп.). Авторка змаловала в ньому сестру-жалібницю Марію, як та доглядала в холодному приміщенні хворого вояка, а він хотів перед смертю ще раз побачити полум'я. І героїня в драматичній ситуації дістала букове поліно, розпалила піч і виконала останню волю січового стрільця. Спогади та художні твори Ірини Шмігельської-Климкевич були опубліковані також у журналі «Літопис Червоної

Калини» (1930. Ч. 3; 1933. Ч. 7/8) та на сторінках «Календарів Червоної Калини на ... рік» (1925, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932).

Про саму Ірину Шмігельську-Климкевич опублікував нарис Святослав Шрамченко (під крипт. С. Ш.) п. н. «Санітарний шеф Козацького Загону ім. Гонти» у «Календарі Червоної Калини на 1925 рік». Зокрема, він зазначав, що 20-річчя вчителька, сирота по священнику, панна Ірина Романа Шмігельська була серед тих жінок, які у визвольній війні дали незліченні докази гарячої любові до рідного краю і посвяти для загального добра, і детально розповідав про її бойовий шлях (Календар Червоної Калини на 1925 рік. Львів; Київ, 1924. С. 60–62).

Ірина Шмігельська-Климкевич намагалася систематично вшановувати пам'ять сестер-жалібниць, які померли від плямистого тифу та інших захворювань. Однак перелік імен зовсім не передавав тих жахливих умов, у яких працювали сестри-жалібниці, зокрема у Жмеринці. Світло на ці умови проливають спомини Людмили Бурачинської «В чотирикутнику смерті» (Нова Хата. 1938. Ч. 5. 1 берез.), яка разом із чоловіком, Андрієм Бурачинським, санітарним шефом УГА, опинилася у той період у Жмеринці і допомагала сестрам-жалібницям доглядати хворих. Людмила Бурачинська писала: «Найстрашніші вечорі й ночі тоді, коли нема електрики. Із свічкою ходимо від ліжка до ліжка. Страшно звучать стогони хворих в деліріях, коли всюди темно. А ще страшніше сидіти напотемки біля вмираючих» (Нова Хата. 1938. Ч. 5. 1 берез.). Плямистим тифом заражався і медичний персонал, тож у записі від 24 грудня 1919 р. Людмила Бурачинська констатувала: «У мене сьогодні святий вечір. Мій муж лежить у гарячці. Я прасую білля, одинокий спосіб дезинфекції. Др. Гайдукевич сидить біля мене й каже: “Всі ми мусимо захворіти на тиф. Це неможливо, щоб він нас минув. Вже сім лікарів померло, тепер черга на нас...”» (Нова Хата. 1938. Ч. 5. 1 берез.).

А ось як змалювала Людмила Бурачинська трагічну картину, пов'язану з тифом у Жмеринці: «Впродовж світової війни бачила я багато страхіття. Але ніщо не дорівнює тим картинам, що їх бачила під час моїх ходів на двірець у Жмеринці. Лікарі з Евакопункту працюють невпинно, та вони не в силі примістити хворих, що напливають з усіх сторін. Приїжджають поїзди з

200–300 хворими, а нема де їх діти. Тут уже не йде про те, щоб знайти вільне ліжко, але взагалі дах над головою. По домах, по бараках кладуть хворих на солому. Поїзд треба опорожнити, щоб він міг привезти других. А тут нема де їх діти! Виладовують хворих просто на перон – виздоровців, гарячкуючих, вмираючих та мертвих. Всі лежать всуміш. Часто минають години, навіть дні заки дістанеться підвод, щоб відвезти їх до лічниці. А це ж зима! Ті, що можуть ще встати й волочити ноги за собою, у подертій одежі, що з них буквально капають воші, без обуви, стараються від'їхати найближчим поїздом, щоб лише далше звідси» (Нова Хата. 1938. Ч. 6. 15 берез.).

На шпальтах західноукраїнських видань означеного періоду найповніше висвітлена доля однієї із сестер-жалібниць – Галі Матвійчукової. Щоправда, уже після її смерті. Зокрема, про її життєпис довідуємося з некролога Костянтини Малицької, опублікованого під криптонімом К. М. у «Новій Хаті» (1931. Ч. 5. Трав.), та з посмертної згадки, вміщеної на сторінках «Літопису Червоної Калини» (1931. Ч. 7/8. Лип.–серп.).

Костянтина Малицька була вчителькою Галі Матвійчукової і так змалювала портрет і бунтарську вдачу своєї учениці: «Худошаве, дрібне дівчатко, тільки карі очі світяться палким огнем зацікавлення і бунту проти усякого згори накиненого примусу. Інтелігентна й талановита була учениця, але як іскра жива, не могла увійти в рами шкільної дисципліни і з того приводу треба було нераз з нею зводити кампанію. Але життя, а саме потрясаючі події світової і нашої визвольної війни змінили наскрізь її вдачу, видвигаючи з глибини молодой душі усі найцінніші її прикмети: любов [до] волі, витривалість, геройство до самопожертви, бажання помагати братам і здисципліновано нести службу в користь великої ідеї» (Нова Хата. 1931. Ч. 5. Трав.). Костянтина Малицька підкреслила також, що після війни Галя Матвійчукова реалізувала себе і на літературній ниві: «З-під її пера вийшли прегарно написані нариси з часів нашої визвольної боротьби, вражіння з побуту у воєнних шпиталях... Нариси ці свідчать про справжній талант Покійної і щирю безпосередність її обсервацій і вражінь. Але молода письменниця була так скромна, що тільки найближчі знали, хто є та “Галя”, авторка цінних спогадів-картин» (Нова Хата. 1931. Ч. 5. Трав.). Зокрема, на сторінках «Літопису Червоної

Калини» Галя Матвійчукова опублікувала нарис «Перші ранені» (1931. Ч. 4) та «Спомини сестри-жалібниці» (1931. Ч. 9), у яких змалювала Листопадові події 1918 р. у Львові. До споминів редакція помістила світлину з підписом: «Бл. п. Галя Матвійчукова як сестра-жалібниця у Резервовім Шпиталі III у Львові 1916 р.».

Редакції західноукраїнських періодичних і продовжуваних видань 20–30-х рр. ХХ ст. висвітлювали також участь українських жінок у повстанському русі. Нам вдалося виявити декілька публікацій цієї тематики авторства П. Ковжуна та І. Лоського. Зокрема, П. Ковжун (під крипт. Марія Пеньковська) опублікував статтю «Українська жінка в огні революції» (Жінка. 1939. Ч. 11/12. Черв.), а І. Лоський – нарис «Марія Тарасенко» (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934. С. 30–32).

П. Ковжун зазначав, що «велика національна революція 1917–1923 видвинула багато наших героїнь, з подиву гідною відвагою і хоробрістю, з розмахом, розумом і чином» (Жінка. 1939. Ч. 11/12. Черв.), однак про них мало знає громадськість. Однією з причин цього є те, що в Україні нема жінок істориків, які б систематично висвітлювали події з участю жінки. Тож закликав збирати і записувати спогади про учасниць визвольного руху, які вмирали на полі бою, у льохах денікінських контррозвідок і більшовицьких чрезвычайок.

П. Ковжун навів цікаві факти з життя і діяльності українських письменниць Галини Журби та Галини Орлівни. Перша під час бойових подій у Києві восени 1917 р. «була в боях коло арсеналу... і, нехтуючи життям, носила мішки динаміту для українських частин», а друга, працюючи на українську розвідку, «відіграла чималу роллю у денікінському запіллі на користь національної армії». А під час повстання проти гетьмана П. Скоропадського яскраво проявила себе Приська Варава. Вона була «комендантом» частини, і П. Ковжун описав її такими словами: «Так, на коні, струнка, сильної будови (між іншим, рідкісної краси) вона в зимну осінь без відпочинку аж до добуття Києва була на фронті» (Жінка. 1939. Ч. 11/12. Черв.).

Окрему сторінку, на думку П. Ковжуна, записали в історії України жінки, які брали участь у повстаннях: «Це золоті сторінки безперервних подвигів, факти нечуваної хоробрости й очайдушної відваги, якій немає аналогій в історії інших

народів». А далі автор коротко розповідав про повстанок Марію Соколовську з Радомишльщини, Олександру Гамалію з Полтавщини, Попівну та Віру Бабенко з Катеринославщини, Юлію Лисогорову та Наталю Максимцеву, які взяли участь у походах Ю. Тютюнника в Україну, сестру-жалібницю української армії Віру Матвіїву та її сестру Неонілу Русіян.

Публікація П. Ковжуна була проілюстрована світлинами Олександри Гамалії та Ю. Лисогорової, портретами Віри Бабенко, Неоніли Русіян, Віри Матвіївої (всі три – пензля Ю. Магалевського) та Приськи Варави. Тож можемо стверджувати, що в західноукраїнській пресі означеного періоду, крім світлин, друкувалися також художні портрети жінок-воячок та жінок-повстанок, зокрема Олени Степанівни пензля О. Куриласа та вищезгадані портрети Віри Бабенко, Неоніли Русіян та Віри Матвіївої пензля Ю. Магалевського.

Нарис І. Лоського «Марія Тарасенко» побудований виключно на спогадах автора про мужню жінку-розвідницю, яка «своєю смертю засвідчила любов до Батьківщини». Автор розповів про її навчання в українській гімназії в Києві та жваву участь у громадському житті. І. Лоський змалював і зовнішній портрет героїні: «Завше заклопотана, з оберемком книжок під пахою, Маруся ні трохи не користала з “революційної свободи”, яка настала по усіх школах, для себе. Невелика на зріст, русява, з досить гострими рисами, її не можна було назвати гарною, якби не ясні блакитні очі, що скрашували обличчя. До того ж вона свідомо якнайменше думала про свою зовнішність» (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934. С. 31).

Маруся Тарасенко брала участь у конспіративних українських організаціях, переходила фронт, але взимку 1922/1923 р. в її помешканні з’явився хлопець нібито із закордону, а насправді він виявився підсланим провокатором – агентом Надзвичайної комісії. Наприкінці зими Марусю заарештували і піддали жорстоким тортурам, але вона нікого не видала. «Кілька місяців тяглися ці муки, – зазначав І. Лоський, – аж 27 серпня раптом в газетах з’явилося повідомлення, що 50 учасників “петлюрівської змови”, в тому числі і Маруся Т., засуджені “до найвищої кари”, а на другий день всіх розстріляли» (Календар «Червоної Калини» на 1934 рік. Львів, 1934. С. 32).

Участь українських жінок у повстанському русі хочеться підсумувати словами П. Ковжуна, який писав: «Жінки в повстаннях, ще раз підкреслюю, виявили чуда хоробрости, відваги і розсудливости. Особливо селянки-повстанки, яких було тисячі» (Жінка. 1939. Ч. 11/12. Черв.).

Висновки. У процесі дослідження специфіки публікацій про українську жінку у вирі Визвольних змагань 1917–1923 рр. на сторінках західноукраїнської преси 20–30-х рр. ХХ ст. ми дійшли до таких висновків. На сторінках провідних видань, зокрема таких, як «Жінка» (1935–1939), «Жіноча Доля» (1925–1939), «Наша Мета» (1919–1920, 1922), «Нова Хата» (1925–1939), «Літопис Червоної Калини» (1929–1939), «Назустріч» (1934–1938), «Літературно-Науковий Додаток “Нового Часу”» (1937), а також «Календарі Червоної Калини на ... рік» (1925, 1928–1935, 1937), систематично публікувалися статті та спогади про українських жінок, які брали активну участь в Українській революції 1917–1923 рр.: у Першій світовій війні, Українській Центральній Раді, Директорії УНР і ЗУНР, Українській галицькій армії й Армії УНР та партизанських загонах як безперервному ланцюгу боротьби за соборність України, що дозволило нам ввести до наукового обігу понад п'ятнадцять маловідомих матеріалів означеної тематики.

З'ясовано, що в публікаціях домінували статті мемуарного характеру, нариси і посмертні згадки, суха фіксація імен учасниць Визвольних змагань та синтез жанрів, зокрема рецензії та інтерв'ю. Підсумовано, що в західноукраїнських виданнях означеного періоду була різноманітною подача матеріалу: публікації проілюстровані фотографіями або художніми портретами жінок; числа журналів відкривалися світлинами героїнь, а всередині видань містилися їхні публікації; розповідь про когось із жінок доповнювалася їхніми художніми творами чи спогадами; поряд зі списком імен учасниць УГА та Армії УНР містилися художні твори як ілюстрація до важких буднів жінок-воячок чи сестер-жалібниць; нерідко в часописах публікувалися виключно фотографії чи портрети учасниць Визвольних змагань без розповідей про них.

Західноукраїнська преса 20–30-х рр. ХХ ст. витворила яскраві образи жінок-воячок, зокрема січових стрільчинь, хорунжих

Олени Степанівни (Степанів) і Софії Галечко (Галечко), які стали символами для наслідування, а на основі споминів висвітлена діяльність українських жінок-інтелектуалок, педагогинь і письменниць, зокрема З. Мірної, Л. Старицької-Черняхівської, С. Русової, в Українській Центральній Раді, Директорії УНР і ЗУНР, зафіксувала імена сестер-жалібниць, які жертвовно працювали в Українській галицькій армії та Армії УНР і помирали від тифу та інших захворювань, а також змалювала портрети безстрашних жінок-повстанок, які брали участь у партизанській боротьбі.

Публікації про українських жінок, учасниць Визвольних змагань, редакції часописів щедро ілюстрували їхніми світлинами, а іноді й художніми портретами, зокрема Олени Степанівни пензля О. Куриласа, а портрети жінок-повстанок Віри Бабенко, Неоніли Русіян та Віри Матвіївої – пензля Ю. Магалевського.

Тож можемо стверджувати, що вперше саме західноукраїнська преса 20–30-х рр. ХХ ст. спричинилася до героїзації української жінки у Визвольних змаганнях 1917–1923 рр. та заклала підвалини для наукового осмислення їхньої ролі в історії України.

Література

Байдак, М. (2016). Втеча і повернення: українки в лавах Січових стрільців. *Україна модерна*, 8 жовт.

Бежук, О. (2006). Жінки в легіоні Українських Січових Стрільців. *Січові стрільці – нев’януча слава галицько-українського відродження*: матеріали наук.-практ. конф., 86. Стрий.

Богачевська-Хом’як, М. (1995). *Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884–1939, 172–195*. Київ.

Дядюк, М. (2011). *Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю*: монографія. Львів.

Коваль, Р. (2020). *Жінки у Визвольній війні: історії, біографії, спогади. 1917–1930*. Київ.

Кос, А. (2005). *Героїня України Олена Степанів*. Львів.

Котляр, Ю. В. (2020). Жінки Півдня України у селянських повстаннях першої третини ХХ ст. *Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Універсум історії та археології*. 3(28), 1, 60–69. Дніпропетровськ.

Сварник, Г., Фелонюк, А. (упоряд.). (2009). *Олена Степанів – Роман Дашкевич: Спогади і нариси*. Львів.

Степанів, О. (1930). *На передодні великих подій. Власні переживання і думки. 1912–1914*. Львів.

Степанів, О. (2003). *Наукові праці. Есе. Спогади / упоряд. О. Шаблій*. Львів.

Швидченко, Т. (2019). Жінки у боротьбі за українську державність у 1917–1921 рр. *Українознавство*, 4(73), 8–24. Київ. DOI: 10.30840/2413-7065.4(73).2019.185723.

References

Baidak, M. (2016). Vtecha i povnennia: ukrainky v lavakh Sichovykh striltsiv [Escape and return: Ukrainian women in the ranks of the Sich Riflemen]. *Ukraina moderna*, 8 zhovt. [in Ukrainian].

Bezhuk, O. (2006). Zhinky v legioni Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv [Women in the Ukrainian Sich Riflemen Legion]. *Sichovi striltsi – nevia nu cha slava halytsko-ukrainskoho vidrozhennia: materialy nauk.-prakt. konf.*, 86. Stryi [in Ukrainian].

Bohachevska-Khomiak, M. (1995). *Bilym po bilomu: zhinky v hromadskomu zhytti Ukrainy, 1884–1939* [White on White: Women in Ukrainian Public Life, 1884–1939], 172–195. Kyiv [in Ukrainian].

Diadiuk, M. (2011). *Ukrainskyi zhinochyi rukh u mizhvoienii Halychyni: mizh hendernoiu identychnistiu ta natsionalnoi zaangazhovanistiu* [The Ukrainian Women's Movement in Interwar Galicia: Between Gender Identity and National Engagement]: monohrafiia. Lviv [in Ukrainian].

Koval, R. (2020). *Zhinky u Vyzvolnii viini: istorii, biohrafi, spohady. 1917–1930* [Women in the War of Liberation: Histories, Biographies, Memoirs. 1917–1930]. Kyiv [in Ukrainian].

Kos, A. (2005). *Heroinia Ukrainy Olena Stepaniv* [Heroine of Ukraine Olena Stepaniv]. Lviv [in Ukrainian].

Kotliar, Yu. V. (2020). Zhinky Pivdnia Ukrainy u selianskykh povstanniakh pershoi tretyny XX st. [Women of Southern Ukraine in the Peasant Uprisings of the First Third of the 20th Century]. *Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Universum istorii ta arkeolohii*, 3(28), 60–69. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

Shvydchenko, T. (2019). Zhinky u borotbi za ukrainsku derzhavnist u 1917–1921 rr. [Women in the struggle for Ukrainian statehood in 1917–1921]. *Українознавство*, 4(73), 8–24. Київ. DOI: 10.30840/2413-7065.4(73).2019.185723.

Stepaniv, O. (1930). *Na peredodni velykykh podii. Vlasni perezhyvannia i dumky. 1912–1914* [On the Eve of Great Events. Personal Experiences and Thoughts. 1912–1914]. Lviv [in Ukrainian].

Stepaniv, O. (2003). *Naukovi pratsi. Ese. Spohady* [Scientific works. Essays. Memoirs] / Comp.: O. Shablii. Lviv [in Ukrainian].

Svarnyk, H., Feloniuk, A. (Comp.) (2009). *Olena Stepaniv – Roman Dashkevych: Spohady i narysy* [Olena Stepaniv – Roman Dashkevych: Memories and Essays]. Lviv [in Ukrainian].

Vasyl Gabor

PhD in Philology, Senior Research Fellow,
Senior Researcher of the Research Institute for Press Studies,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

UKRAINIAN WOMAN IN THE WHIRLPOOL OF THE LIBERATION STRUGGLE: DISTINGUISHING FEATURES OF PUBLICATIONS IN THE WESTERN UKRAINIAN PRESS OF THE 1920s–1930s

The article focuses on the distinguishing features of publications about Ukrainian women in the whirlpool of the Liberation Struggle of 1917–1923 in the Western Ukrainian magazines «Zhinka» (1935–1939), «Zhinocha Dolia» (1925–1939), «Nasha Meta» (1919–1920, 1922), «Nova Khata» (1925–1939), «Khronika Chervonoyi Kalyny» (1929–1939), «Literaturno-Naukovyi Dodatok “Novoho Chasu”» (1937), «Nazustrich» (1934–1938), «Kalendari Chervonoyi Kalyny na ... Rik» (1925, 1928–1935, 1937), etc. The purpose of the article is to analyze the editorial policy regarding the coverage of heroic female figures involved in the Liberation Struggles of 1917–1923, based on publications of the interwar period in women’s and socio-political periodicals. To achieve the goal, a number of tasks were performed: searching for publications and their analysis; characterization of the genres and methods of presenting materials. The following general scholarly methods were used in the study: descriptive, systemic, and analytical. The novelty of the research is due to the fact that for the first time the genre features of press publications of the 1920s–30s about the participation of Ukrainian women in the Liberation Struggles of 1917–1923 have been comprehensively analyzed, in particular, in the First World War, the Central Rada of Ukraine, the Directorate of Ukraine and the West Ukrainian People’s Republic, the Ukrainian Galician Army, the Ukrainian People’s Army, and guerilla units as a continuous chain of struggle for the unity of Ukraine. Fifteen little-

known materials on the specified topic have been introduced into scholarly circulation. It was found that most of the publications are of a memoir nature, essays and posthumous mentions, unemotional records of the names of participants in the Liberation Struggles, and a synthesis of genres, in particular reviews and interviews. It is concluded that in Western Ukrainian publications of the 1920s–30s, the presentation of the material was diverse: publications were illustrated with photographs or artistic portraits of women; magazine issues opened with photographs of the heroines, and inside were their publications; sometimes the stories about the lives and activities of these prominent women were supplemented with their works of art or memoirs; alongside the list of participants in the Ukrainian Galician Army and the Ukrainian People's Army, works of art by female authors were sometimes included as illustrations of the difficult everyday lives of female soldiers or nurses; often, magazines published only photographs or portraits of female participants in the Liberation Struggles without stories about them.

Keywords: Ukrainian woman, Liberation Struggles, woman-soldier, nurse, Olena Stepanivna (Stepaniv), Central Rada of Ukraine, Directorate of Ukraine, West Ukrainian People's Republic.

Стаття надійшла 18.09.2025

Прийнято 17.10.2025

Опубліковано on-line 22.12.2025